

תולדות: על אלו מצוות יש למסור את הנפש, והאם מותר להיכנס למסגד

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר, שעשוי חוזר מהשדה עייף ויגע, ומוכר את בכורתו ליעקב תמורת נזיד עדשים. מפשט פסוקי התורה משמע, שעשוי לא בירך לפני שאכל את הנזיד, והשאלה אם נהג כהוגן. ייסוד הספק מתעורר, בעקבות הקדמתו של **רב ניסים גאון** למסכת ברכות (וכן ברמב"ן בראשית ו, ב) בה הוא כותב, שבכל המצוות שייסודם בסברא - גם הגויים חייבים, ובלשונו:

"כי כל המצוות שהם תלוין בסברא ובאובנתא דליבא (= הבנת הלב), כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא א-להים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים."

מכיוון שהחובה לברך ייסודה בסברא (מי שנהנה עליו לברך) וכפי שכותבת הגמרא במסכת ברכות (לה ע"א), נראה אם כן שגם הגויים מחויבים לברך את הקב"ה לפני האכילה, לאו דווקא בנוסח שתיקנו חז"ל, אבל בהחלט לומר מילים של תודה על האוכל (אם כי עיין **בית אפרים** אבה"ע ב, נח, שלפי דבריו פטורים).

כיצד יש ליישב את העובדה שעשוי לא בירך על הנזיד? ייתכן שעשוי הרגיש שהוא במצב של פיקוח נפש (וכפי שמשמע מפשט הפסוקים), ושאלם לא יאכל מיד ימות. בעקבות כך נעסוק השבוע בדיני פיקוח נפש ובעיקר בשאלות: על אלו מצוות יש למסור את הנפש, האם אדם יכול להחמיר על עצמו ולמסור את הנפש גם על מצוות שאין חובה למסור, והאם מותר להיכנס למסגד.

מסירות נפש

הגמרא במסכת סנהדרין (עד ע"א) כותבת, שחכמים התכנסו בעליית בית נתזה בלוד, והסכימו שישנן שלוש מצוות עליהן יש למסור את הנפש ולא לעובר: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אמנם רבי ישמעאל (שם) חולק וסובר שגם במצוות אלו (או לפחות בחלק מהן) אין למסור את הנפש, אבל למעשה לא נפסק כמותו (שו"ע יו"ד קנז, א).

מדוע מצוות אלו נבחרו מכל המצוות? בשפיכות דמים כותבת הגמרא, שמדובר בסברא. אם גוי מאיים על ראובן שירצח את שמעון, מדוע חייו של שמעון פחותים מחיי ראובן, שיהיה מותר לראובן להרוג אותו כדי להישאר בחיים? לכן עליו להיהרג ולא לרצוח¹. את שתי המצוות הנוספות מסביר **הר"ן** (ד"ה חוץ), שמדובר במצוות חריגות בחומרתן, לכן גם בהן יש למסור את הנפש.

מה הדין אם כפו על יהודי לעבור על אחת משלושת העבירות, והוא נכנע לאיומי הגוי ולא מסר את נפשו? **הרמב"ם** (ייסודי התורה ה, ד), **התוספות** (עבודה זרה נד ד"ה מתקיף) ורוב הראשונים כתבו, שעל אף שאותו אדם חילל את שמו של הקב"ה וביטל מצוות עשה של קידוש ה' - אין מענישים אותו. בטעם הדבר נימקו, שאחרי הכל כפו אותו לחטוא והעבירה נעשתה באונס ובלשון הרמב"ם:

"וכל מי שנאמר בו ייהרג ואל יעבור, ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים וביטל מצוות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצוות לא תעשה שהיא חלול השם, ואף על פי כן מפני שעבר באונס, אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין."

רבינו דוד (סנהדרין סא ע"ב ד"ה איתמר) חלק וסבר, שגם כאשר אדם עבר באונס על אחד משלושת העבירות, עדיין, במידה והתרו בו לא לעבור - חייב מיתה. בטעם הדבר נימקו, שעבירות אלו כל כך חמורות, שגם העובר אותן בכפייה חייב מיתה. את דברי הספרי הכותב שיש לפטור את העובד עבודה זרה באונס, תירץ שמדובר באונס הנפש, דהיינו שהחוטא עבר עבירה משיגעון.

מה נחשב עבודה זרה

אם כן כפי שראינו, על מנת לא לעבוד עבודה זרה יש למסור את הנפש, נחלקו הראשונים מה נחשבת עבודה זרה, ולשאלה זו יש נפקא מינה נוספת, האם מותר להיכנס לבית התפילה של אותה הדת. אם מדובר בעבודה זרה, אסור להיכנס, וכפי שפסק **הש"ך** (יו"ד קמט, א) בעקבות **הרמב"ם**, אך אם לא מדובר בעבודה זרה - מותר במקום הצורך:

א. **הרמב"ם** בתשובה (ס' תמח) לרבי עובדיה הגר כתב, שדת מוגדרת עבודה זרה, רק כאשר מאמיניה מבינים בצורה שגויה את האלוקות, למשל שיש לאלוקים גוף, או שישנם מספר אלוקים (וכמו הנצרות, בודהיזם וכו'), אך מאמיני האסלאם מכיוון שהם מאמינים 'ייחוד שלם שאין בו דופי' - לא נחשבים עובדי עבודה זרה.

בעקבות כך פסקו **החיד"א** (רב פעלים יו"ד נח) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד ז, יב) שאין איסור להיכנס למסגד, וכפי שכתב **הרב חיים דוד הלוי** (עשה לך רב א, נט): "וכל זה כמובן בכנסיות שיש בהם צורות שתי וערב והם עבודה - זרה, אבל מסגדי הישמעאלים אין חל עליהם איסור זה כלל, שאין הם עובדי עבודה - זרה. ולכן, במערת המכפלה שיש שם מסגד, נכנסים יהודים ומתפללים בו."

ב. **הריטב"א** (פסחים כה ע"ב ד"ה וכתב) חלק על הרמב"ם וכתב, שכל דת שכופרת בתורת משה - נחשבת עבודה זרה, גם אם הם סוברים שיש אלוקים אחד. ממילא לפי זה, גם האסלאם נחשב עבודה זרה (וקל וחומר שהנצרות), וצריך למסור את הנפש ולא להתאסלם, וכך פסק **הרדב"ז** (ד, צב). בעקבות כך פסק **הדברי יציב** (יו"ד מ), שאסור להיכנס למסגד, ככל בית עבודה זרה.

פרהסיא ושעת השמד

שני מקרים נוספים חריגים שבהם יש למסור את הנפש, ולא רק על שלושת המצוות שראינו לעיל, הם מקרים של עבירה הנעשית 'בפרהסיא', ועבירה הנעשית בשעת השמד:

1. פרהסיא: הגמרא בסנהדרין (עד ע"א) ממשיכה וכותבת, שבמידה ועשרה יהודים (בין גברים ובין נשים, שלא כמנחת חינוך) רואים שהגוי כופה יהודי לעבור על מצווה ממצוות ה' (ולא משנה איזו מצווה), יש למסור את הנפש. נחלקו הפוסקים, מה הדין כאשר עשרה יהודים יידעו בהמשך שנעשתה עבירה, אך לא ראו אותה ממש (למשל שזה יתפרסם אחר כך בעיתונים):

א. הגמרא בסנהדרין (שם) תמחה, מדוע אסתר לא מסרה את נפשה כדי לא להיות עם אחשוורוש? הרי מדובר בעבירה בפרהסיא!

¹ **המאירי** מחדש, שאם שמעון אמור למות בשנה הקרובה, מותר לראובן להרוג אותו, כי אכן חייו שווים יותר, אך שאר הפוסקים לא סברו כך.

הרדב"ז (ד, צב) תמה על דברי הגמרא, שהרי בשעת הביאה לא היו עשרה אנשים, והעבירה לא נעשתה בפרהסיא! מתוך כך הסיק הרדב"ז, שגם אם לא ממש רואים את העבירה, עצם זה שיודעים שנעשתה העבירה (ומסתמא כולם ידעו שאסתר נלקחה), מגדירה את העבירה בפרהסיא ויש למסור את הנפש, וכך פסקו **המהרי"ק** (שורש קס) **הש"ך** (יו"ד קנז, ד) ועוד, ובלשון הרדב"ז:

"פירוש בפרהסיא, כגון ידידי (= שידעו) עשרה מישראל בדבר אף על גב דלא הוו בשעת מעשה, מדפרכין בגמרא והא אסתר פרהסיא, והא לא הוו עשרה בשעת מעשה הביאה, אלא משום ידידי לה למילתא קרי לה פרהסיא וזה ברור."

ב. **המאירי** (שם ד"ה שעת) העלה אפשרות, שרק כאשר עשרה יהודים רואים ממש את העבירה יש למסור את הנפש. כיצד יתרח את המקרה של אסתר? **הרב עטלינגר** (בניין ציון סי' טו) כתב, שבעבירה של ביאה (ובניגוד לעבודה זרה ורצח) אין צורך לראות את המעשה ממש, וגם אם ראו רק את הלקיחה של אסתר לארמון - מספיק בכך.

2. **שעת השמד**: מקרה נוסף בו יש למסור את הנפש, גם אם לא מדובר בשלושת העבירות החמורות - היא שעת השמד (= גזירות על קיום המצוות). הגמרא במסכת סנהדרין (עד ע"א) כותבת, שבשעת השמד אפילו על מצווה קלה יש למסור את הנפש - שינוי 'ערקתא דמסנא'. נחלקו הראשונים בביאור המושג:

א. **רש"י** (ד"ה ערקתא) פירש, שיהודים היו נוהגים לקשור את הסנדל בשונה מהגויים, כדי ליצור הבדל ולמנוע ערבוב. במידה והגויים בשעת השמד ציוו על היהודים לקשור כמותם את הסנדל, למרות שמדובר במנהג בלבד ואין בכך איסור הלכתי - חובה למסור את הנפש ובלבד שלא לשנות (ועיין הערה²).

ב. **רב אחאי גאון** (שאלתא מב) חלוק על רש"י וסבר, שבשעת השמד יש למסור את הנפש רק על מצווה ממש. את המושג 'ערקתא דמסנא' עליו יש למסור את הנפש מפרש, שמדובר במקרה בו הגוי מצווה על היהודי להתכופף ולקשור את רצועות הנעל שלו בפני פסל, כדי שכולם יחשבו שיהודי משתחוה לפסל, ולמרות שבמידה והוא יתכופף לקשור יהיה בכך איסור דרבנן בלבד (שהרי הוא לא מתכוון להשתחוות לפסל) - עדיין צריך למות, ובלשונו:

"דבשעת השמד אם יעמידוהו בפני עבודה זרה ויאמרו לו כפוף עצמך והתר ערקתא דמסנא, שלא תשתחוה לעבודה זרה, אלא כפיפתך היא להתיר ערקת מסנא ורואיך יאמרו שהשתחוית, אסור הוא, וזה הוא איסורא דרבנן, שאף על פי שאינו משתחוה לעבודה זרה אלא שוחה להתיר, הואיל ונראה שוחה בפני עבודה זרה אסור."

2. התנדבות למות

עד כה ראינו דיון במקרים בהם יש חובה למסור את הנפש, האם מותר ליהודי להחליט שהוא מוכן למסור את הנפש גם על עבירות שאין חובה למות? למשל למות כדי לא לאכול חזיר? נחלקו הראשונים:

א. דעת **התוספות** (עבודה זרה כז ד"ה יכול) **והרא"ש** (שם ב, ט), שמותר למסור את הנפש. הם הביאו שתי ראיות מרכזיות לדבריהם: **ראייה א'**: בירושלמי מובא סיפור על רבי אבא, שגוי איים עליו שאם לא יאכל נבילה - יהרוג אותו. רבי אבא אמר שהוא מוכן למות ולא לאכול. לבסוף הגוי לא הרג אותו, ואמר לו שבא לבחון אותו אם הוא מאמין ברצינות או בצחוק, ודווקא אם רבי אבא היה אוכל הוא היה הורג אותו. בכל אופן, מכך שרבי אבא הסכים למות - מוכח שמותר למסור את הנפש על כל המצוות, ובלשון הרא"ש:

"ואם רוצה אדם להחמיר על עצמו להיהרג על שאר עבירות בצנעא רשאי. ולא מיקרי (= נקרא) חובל בעצמו כדאיאת בירושלמי: רבי אבא רב זימנא הוה חייט אצל עובד כוכבים ואמר לו אכול נבילות ואי לא קטילנא לך (= אני אהרוג אותך). אמר לו אי בעית למיקטל קטיל (= אם תרצה להרוג - הרוג) דלא אכילנא."

ראייה ב': הגמרא במסכת שבת (מט ע"א) מביאה ש'אלישע בעל כנפיים' לבש תפילין ברחוב בשעה שגזרו לא ללבוש, וכמעט תפס אותו רומאי. מקשים הראשונים במקום, כיצד הותר לו לסכן את עצמו? הרי לא מדובר באחת משלושת המצוות החמורות! והתשובה שהביאו לכך הראשונים היא כפי שראינו לעיל, שגם על מצוות שאין חובה למסור את הנפש - מותר למסור.

ב. **הרמב"ם** (יסודי התורה ה, ד) חלק על דברי התוספות והרא"ש, וסבר שמי שמסור את נפשו ללא צורך מתחייב בנפשו (= כאילו מתאבד) ועובר איסור, וכך פסק גם **הרמב"ן**. כיצד יתרוצו את הראייה מהירושלמי? ייתכן שיאמרו, שהמקרה של רבי אבא היה בפרהסיא, וכפי שראינו במקרה כזה גם על מצווה קלה יש להיהרג.

כיצד הרמב"ם יתרח את הראייה מאלישע? **הכסף משנה** (שם) הביא את דברי **הנימוקי יוסף**, שגם לדעת הרמב"ם, אדם גדול שעיני הדור נשואות אליו כמו אלישע בעל כנפיים - מותר לו למסור את הנפש במצוות שאין חובה למסור את הנפש: "כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם ולא להבו בכל ליבם".

להלכה

א. להלכה פסק **השולחן ערוך** (יו"ד קנז, א) כדעת רוב הראשונים, שמותר למסור את הנפש על כל המצוות, וכך פסק **הגר"א** (שם).
ב. **הב"ח** (שם, ד"ה ומ"ש) חלק ופסק כדעת הרמב"ם, שהמסור את נפשו במקרה זה מאבד נפשו לחינם. ג. **הש"ך** (שם, א) בגישה שלישית הביא את דעת **תרומת הדשן**, שיש לבחון כל מקרה לגופו, את כוונתו של הרוצה למסור את נפשו, מצב התקופה וכדומה.
שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...

² ייתכן שרש"י יסבור שלא על כל מנהג יש למסור את הנפש, ורק במנהגים שמבדילים בין היהודים לגויים שיש השלכה גדולה לביטול המנהג יש למסור את הנפש (לכן למשל אם רוצים לבטל את המנהג לאכול סימנים בראש השנה - אין למסור את הנפש). פירוש דומה לכך מופיע ביד רמ"ה שכתב: "וכן לענין כל דבר שאין ישראל רגילין בו, ועושין לשנות בו ממנהג הגויים".

³ למרות שכפי שראינו לעיל בשעת הגזירה יש למסור את הנפש אפילו על מצווה קלה, הראשונים תירצו שמדובר רק כאשר מכריחים לעבור על מצוות לא תעשה, אבל במצוות עשה כמו תפילין, יש לבטל את המצווה ולא לסכן את הנפש.

⁴ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com